

Handleiding voor het Ornithologisch Atlasproject

1. INLEIDING

De Stichting Ornithologisch Veldonderzoek Nederland (SOVON) heeft het plan opgevat mede te werken aan het door de European Ornithological Atlas Committee (EOAC) georganiseerde project: het samenstellen van een atlas over de verspreiding van broedvogels in Europese landen. Deze atlas is reeds grotendeels gereed voor Groot-Brittannië en Ierland, terwijl er in enkele andere landen, zoals Denemarken en Frankrijk, thans aan wordt gewerkt. Het bestuur van SOVON is van mening dat ook in Nederland voldoende waarnemers aanwezig zijn om met het project een begin te maken. In enkele provincies, zoals Friesland, Noord-Holland en Zuid-Holland, zijn regionale organisaties hiermee reeds op weg in overleg met de NOU-commissie die de totstandkoming van SOVON heeft voorbereid.

2. DOEL EN OPZET VAN HET ATLASPROJECT

Het doel van het samenstellen van een ornithologische atlas is het verkrijgen van nauwkeurige informatie over de verspreiding van broedvogels. Wij stellen ons voor zoveel veldwaarnemers hiervoor te interesseren, dat de 'Nederlandse Atlas' in 5 jaren gereed is. De hierbij verzamelde gegevens dragen bij tot onze kennis over de geografische verspreiding van de vogels, kunnen dienstig worden gemaakt aan de milieukartering en stimuleren tot meer gedetailleerd oecologisch onderzoek over de biotoopkeus en de bevolkingsdichtheid van daarvoor in aanmerking komende soorten.

Voorts ligt het in de bedoeling de inventarisatie na, bijvoorbeeld, 10 jaren te herhalen, om inzicht te krijgen in de avifaunistische veranderingen (voor- en achteruitgang, wijziging van de verspreiding) welke er gedurende zo'n periode optreden. Van enkele soorten, waaraan tot nu toe reeds veel aandacht is besteed, is de verspreiding grotendeels bekend (fig. 1). Het Atlasproject is nu opgezet om voor alle in Nederland broedende soorten te komen tot dergelijke verspreidingskaarten.

Voor de praktische uitvoering van het Atlasproject is Nederland verdeeld in 18 districten (fig. 2). Elk district heeft een districtscoördinator, die tot taak heeft de inventarisatie in zijn district te begeleiden. Hij onderhoudt contact met de waarnemers en stimuleert deze, zendt de formulieren uit en neemt die na afloop van het broedseizoen in; ook controleert hij twijfelachtige opgaven; ten slotte onderhoudt hij contact met de landelijke Atlas-coördinator, die de verzamelde gegevens ontvangt.

Deze Atlas-coördinator is een centrale figuur, die enkele belangrijke taken heeft, zoals

- a. het jaarlijks opgangbrengen en stimuleren van de inventarisatie
- b. het samenstellen van de verspreidingskaarten
- c. het opstellen van bulletins, waarin o.a. overzichten van de resultaten worden gegeven ten behoeve van de waarnemers.

Hij voert zijn werk uit in nauw overleg met het Dagelijks Bestuur van SOVON.

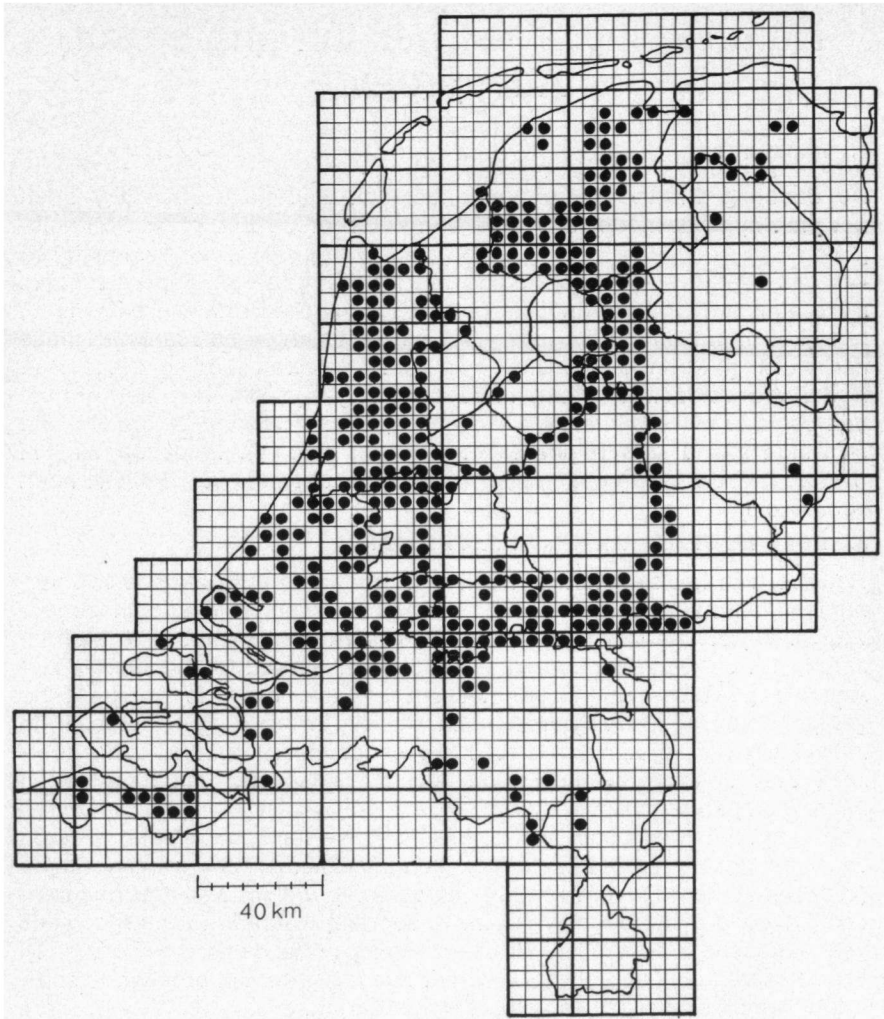

Fig. 1. Verspreiding van de Fuut als broedvogel in Nederland in 1971-1972. De 5 x 5 km blokken waarin het broeden werd vastgesteld zijn voorzien van een stip.

3. DE PRAKTISCHE UITVOERING VAN DE INVENTARISATIE

A. De topografische kaart.

Voor de praktische uitvoering van de inventarisatie van de broedvogels gaan we uit van de topografische kaarten van Nederland, schaal 1 : 50.000, die verkrijgbaar zijn bij de Topografische Dienst, Westvest 9, Delft. Op deze kaarten is een 1 km wijd coördinatennet afgebeeld door middel van dunne, zwarte lijnen. Wij zullen de aanwezigheid van broedvogels vaststellen in blokken van 5 x 5 km, die dus ontstaan door samenvoeging van 25, op de topografische kaarten afgebeelde vierkanten met een zijde van 1 km. Op de topografische kaarten 1 : 50.000 zijn deze blokken 10 x 10 cm groot.

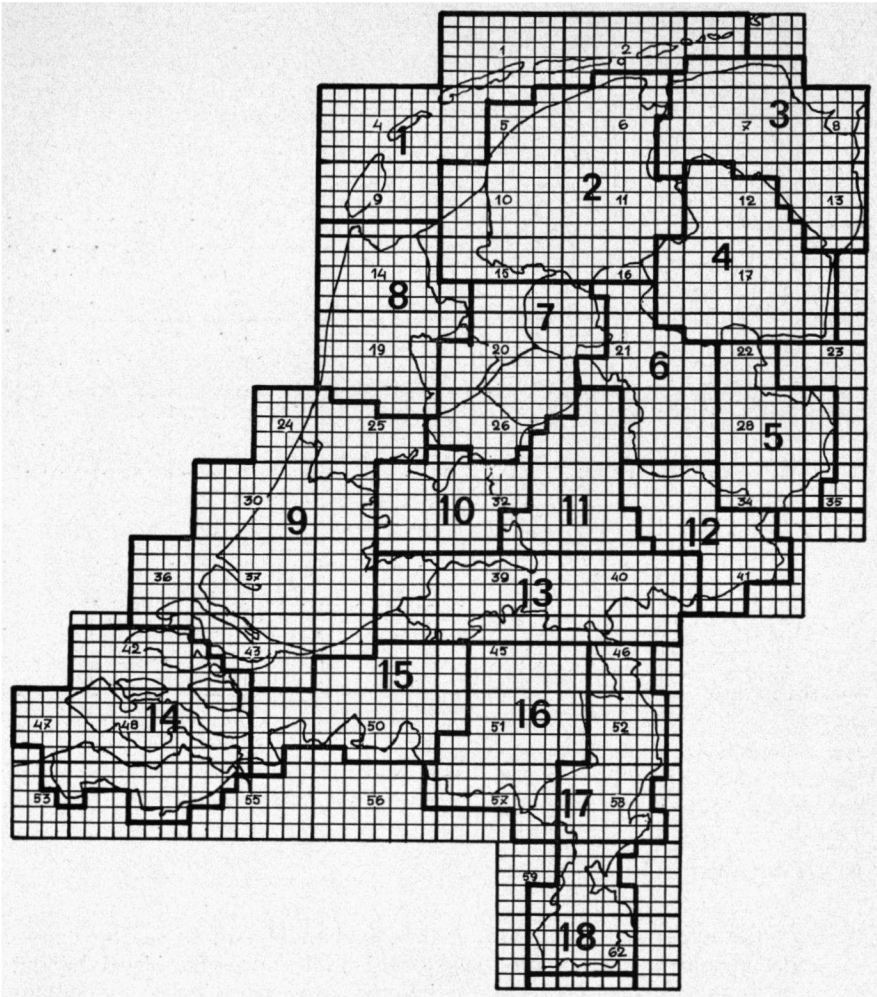

Fig. 2. Indeling van Nederland in 18 districten ten behoeve van het Ornithologisch Atlasproject. Het fijne raster geeft de 5 x 5 km blokken weer. De kleine cijfers verwijzen naar de nummers van de topografische kaarten 1 : 50.000.

N.B. Bij de Topografische Dienst zijn ook kaarten met een schaal van 1 op 25.000 verkrijgbaar, die voor het veldwerk bijzonder geschikt zijn.

B. De nummering van de 5 x 5 km blokken.

De Topografische Dienst geeft de kaartbladen 1 : 50.000 uit in sets van 2, die samen een West- en Oostblad vormen, die hetzelfde nummer dragen (b.v. 39 west en 39 oost).

Op elk blad komen twintig 5 x 5 km blokken voor, die volgens een bepaald systeem worden genummerd (fig. 3). Elk 5 x 5 km blok heeft een nummer dat uit 2 getallen bestaat, b.v. 39-22, waarmee de ligging dus gecodeerd is.

I. Op de topografische kaarten met schaal 1 : 50.000.

11	12	13	14	15	16	17	18
21	22	23	24	25	26	27	28
31	32	33	34	35	36	37	38
41	42	43	44	45	46	47	48
51	52	53	54	55	56	57	58

West-blad Oost-blad

II. Op de topografische kaarten met schaal 1 : 25.000.

11	12	13	14	15	16	17	18				
21	A	22	23	B	24	25	E	26	27	F	28
31	32	33	34	35	36	37	38				
41	C	42	43	D	44	45	G	46	47	H	48
51	52	53	54	55	56	57	58				

Fig. 3. De nummering van de 5 x 5 km blokken.

C. De codelijst en de broedvogellijst.

De waarnemer heeft tot taak vast te stellen of een bepaalde vogelsoort in zijn 5 x 5 km blok als broedvogel voorkomt. Heeft hij dat voor 1 paar vastgesteld, dan is hij voor die soort klaar (zie echter hoofdstuk 4).

Dit vaststellen kan op verschillende wijzen gebeuren. Daar het van belang is, in verband met de zekerheid van het broedgeval, hoe dit is vastgesteld, is hiervoor een codering ingevoerd, die op de codelijst is weergegeven (zie tabel 1), en die samenhangt met de kolommen op de broedvogellijst (tabel 2).*

Op de broedvogellijst zijn de namen van 194 vogels afgekort weergegeven. De meeste zijn regelmatige broedvogels van Nederland, terwijl sommige tot de vroegere en andere tot de mogelijke broedvogels gerekend moeten worden. Stelt de waarnemer het broeden van een soort vast die niet op de lijst voorkomt, zoals ingevoerde of verwilderde soorten dan kan hij deze zelf invullen.

* Codelijst en broedvogellijst wijken iets af van die welke in district 2 (Friesland) worden gebruikt. Daar dit geen onoverkomenlijke bezwaren heeft zal in Friesland, althans in 1973, op de reeds ingevoerde wijze worden verder gewerkt.

De volgorde en de nummering van de soorten is ontleend aan de internationale Euringlijst. De kolommen A, B, C en D van de broedvogellijst zijn beschikbaar voor het invullen van respectievelijk de codes 0, 1-2, 3-9 en 10-16 van de codelijst. De betekenis van kolom E wordt uiteengezet in hoofdstuk 4: De kwantitatieve inventarisatie.

D. Enkele aanwijzingen voor de veldwaarnemingen.

Om vast te stellen welke broedvogels in het betreffende 5 x 5 km blok voorkomen, is het noodzakelijk dat dit in het broedseizoen verscheidene malen wordt bezocht, zowel overdag, 's avonds als 's nachts. Het is zaak om de bezoeken over het broedseizoen te spreiden, dat loopt van 1 maart tot 31 juli. Enkele soorten, zoals uilen, kunnen eerder, andere, zoals duiven, ook later broedend worden aangetroffen. Tevens is het van het grootste belang alle in het blok voorkomende terreintypen te bezoeken.

Voor bijzonderheden over het inventariseren van broedvogelsoorten raadplege men vooral de Wetenschappelijke Mededeling van de KNNV, die in de loop van 1973 zal verschijnen.

De medewerker, die zich bij de districtscoördinator aanmeldt, ontvangt een deel van de topografische kaart waarop het genummerde 5 x 5 km blok voorkomt, een codelijst en enkele broedvogellijsten. Voor 1973 gelden bijzondere bepalingen (zie hoofdstuk 6).

Na bestudering van de codelijst gaat hij het veld in en maakt zijn notities in een aantekenboekje. Thuis vermeldt hij, wederom met behulp van de codelijst, zijn gegevens op de eerste, door hem gedateerde broedvogellijst. Aan het eind van het broedseizoen maakt hij een samenvatting van alle bezoeken op één broedvogellijst, welke hij te zamen met de gedateerde kaarten opzendt naar zijn districtscoördinator. Op deze verzamellijst vermeldt hij voor elke soort het hoogste codenummer (= hoogste zekerheid) dat tijdens de bezoeken werd vastgesteld. Het is duidelijk dat op een broedvogellijst slechts gegevens van één 5 x 5 km blok moeten worden genoteerd. Indien om een bepaalde reden slechts een deel van een 5 x 5 km blok wordt onderzocht dient dit duidelijk op de broedvogellijst te worden vermeld.

Het zal de waarnemer blijken dat de aanwezigheid van de talrijke broedvogelsoorten reeds na enkele bezoeken aan het blok kan worden vastgesteld. De minder algemene en verborgen levende soorten vragen evenwel bijzondere aandacht. Waardevolle inlichtingen hierover zijn soms te krijgen van jachtopzieners, bosarbeiders, boeren en vissers. Deze opgaven dient de medewerker dan wel te controleren op juistheid.

De medewerkers zullen regelmatig terreinen bezoeken waarvoor toestemming van de eigenaar of gebruiker noodzakelijk is. Aangeraden wordt om deze toestemming te vragen, om moeilijkheden te vermijden.

Ten slotte is het van belang dat het broeden niet wordt verstoord. In de meeste gevallen kan het broeden vastgesteld worden zonder dat het nest gevonden behoeft te worden.

Tabel 1. Codelijst, gebaseerd op gegevens van het European Ornithological Atlas Committee (EOAC)

Kolom A: = Aanwezig.

Code 0. Soort waargenomen in het broedseizoen.

Kolom B: = Mogelijke broedvogelsoorten.

Code 1. Soort waargenomen in het broedseizoen in een mogelijk broedbiotoop.
2. Eenmalige waarneming van zingende vogel in het broedseizoen.

Kolom C: = Waarschijnlijke broedvogelsoorten.

Code 3. Waarneming van een paar in geschikt broedbiotoop in het broedseizoen.
4. Territoriumgedrag (zang, gevechten e.d.), op ten minste twee dagen, die meer dan 1 week uit elkaar liggen, op dezelfde plaats vastgesteld.
5. Baltsgedrag.
6. Bezoek van vogel aan een waarschijnlijke nestplaats.
7. Angstkreten en ander gedrag dat wijst op de aanwezigheid van nest of jongen.
8. Vangst van vogel met broedvlekken.
9. Transport van nestmateriaal, nestbouw of uithakken van nestholte.

Kolom D: = Zekere broedvogelsoorten.

Code 10. Afleidingsgedrag (zoals gesimuleerde verlamingsverschijnselen, waardoor de waarnemer van nest of jongen wordt weggelokt).
11. Pas gebruikt nest of verse eischalen gevonden.
12. Pas uitgevlogen jongen van nestblijvers of donsjongen van nestvlieders waargenomen.
13. Bezoek door ouders aan een nest waarvan de inhoud niet vastgesteld kan worden of waarneming van broedende vogel.
14. Transport van faeces of voedsel voor jongen.
15. Nest met eieren.
16. Nest met jongen gezien (of jongen gehoord).

Kolom E: Aantal broedparen in het blok.

Code 1. = exact één (1) broedpaar.
2. = 2 - 10 broedparen.
3. = 11 - 100 broedparen.
4. = 101 - 1000 broedparen.
5. = 1001 - 10.000 broedparen.
6. = > 10.000 broedparen.

Tabel 2. De broedvogellijst

B.R.O.E.D.V.C.G.E.L.L.I.J.S.T. ATLAS-PROJECT NEDERLAND					Naam en adres					KRT.-BL.-BLOK, Bezoekdatum Grootste plaats in het blok					Gehele blok onderzocht? Zo nee, welk(e) gebied(en) dan wel.					JA/NEE				
JAAR					A	B	C	D	E	A	B	C	D	E	A	B	C	D	E	A	B	C	D	E
005 Doda	160 Patr	280 Dwst	382 ZwMe	483 VuJH																				
007 GeFu	161 Kwar	282 GrSt	383 Kuif	484 GrVl																				
008 Punt	162 Faza	298 Hold	386 Glan	486 RoVl																				
009 RoPu	167 WRAl	299 Houd	387 Matk	489 KlVl																				
055 wale	168 KeKo	100 Tort	388 StMe	490 HeGM																				
038 WlER	169 Klnd	302 Turk	389 buid	495 Grap																				
040 Park	170 KlEW	304 Koek	390 Baar	495 Duip																				
046 Kwak	171 Pors	307 Keru	391 Bokl	497 Boop																				
047 Woud	173 Waho	313 Steu	394 KBKr	503 Mikw																				
048 Hoer	174 Beu	314 Beu	395 BKru	504 ROKw																				
050 Ooie	177 Koet	317 Ranu	397 WaSp	505 Gukw																				
052 Lepe	182 Scho	318 Velu	398 Wint	506 Gekw																				
057 Knob	188 GoPl	323 MaZw	400 Hoog	506 EGKw																				
059 Grao	191 BoPl	327 Gler	402 Nach	512 Klap																				
070 Cass	192 KlPl	332 Llav	404 Blau	514 Rokl																				
071 Berg	193 StPl	333 BKJS	408 ZwEr	516 GrKl																				
072 WlER	197 MoPl	336 HoP	407 GeKR	518 SPM																				
074 Zoar	202 Wulp	337 Draa	409 Paap	526 HoWu																				
075 Wint	203 Grut	338 GrSP	410 Rote	528 KlMu																				
078 PlJl	206 Ture	339 GKSP	412 Tapu	522 ApVi																				
080 Smie	213 BoRu	340 ZwSp	424 Merl	533 Groe																				
082 Krak	214 Oelo	341 GBSP	429 Kraa	535 Putr																				
083 Slob	221 WaSn	343 MBSP	431 Zang	536 Sijz																				
085 Kmo	223 HeSn	345 KBSp	432 GroL	537 Kneu																				
086 Tafz	235 Best	346 Kull	433 GrZr	539 Baer																				
087 Knif	239 Kemp	354 Kool	443 SgrZ	546 Kane																				
088 W180	240 Stel	356 Bool	443 Sbor	548 Gouy																				
095 Eide	241 Kluu	357 Veil	446 KlKA	552 KraB																				
108 Weep	244 Grie	361 BoZw	447 BoEr	555 Vink																				
109 RoLo	255 StOM	364 HuZw	450 RieZ	557 GrGo																				
111 Hav1	256 ZalM	366 WleI	451 WaR1	557 GrGo																				
113 Spar	257 KlMa	367 Raaf	453 Spot	558 Keep																				
115 Buiz	262 ZekM	368 ZwKr	457 ZwKo	559 Gede																				
133 Blki	263 KoaM	368Bokr	460 Ruin	567 Orto																				
135 GrKi	266 DgeM	371 Kauw	461 GraH	568 Gede																				
136 BrKi	270 WlSt	372 Sket	462 Braa	567 Orto																				
143 BoVa	272 Zest	374 Note	472 Fiti	574 Rigo																				
148 ToVa	273 Last	375 Gaal	473 Tjif																				
151 Korch	275 Vled	379 Kool	475 FluI																				
157 RoVa	276 NoSt	380 Pimp	482 GoHa																				
				Totaal																				

Alvorens in te vullen codelijst en instructies raadplegen

4. DE KWANTITATIEVE INVENTARISATIE

Het is in de eerste plaats de bedoeling van het Atlasproject om per 5 x 5 km blok het broeden vast te stellen, ongeacht het aantal paren waarin de verschillende soorten voorkomen. In een aantal gevallen, zoals bijvoorbeeld bij kolonievogels, zal het mogelijk zijn om een schatting te maken van het aantal broedparen. Voor dit doel is op de broedvogellijst een kolom E opgenomen, waarin deze schatting in een code kan worden weergegeven. Deze code is in de codelijst gespecificeerd. Kolom E kan alleen worden ingevuld voor soorten waarvan het broeden met zekerheid is vastgesteld (gecodeerd in kolom D). Wanneer de waarnemer in de mening verkeert dat hij het precieze aantal broedvogels van een bepaalde soort in het gehele blok kent, dient hij dit aantal tussen haakjes te noteren in kolom E. b.v. (37).

Het zal een aantal waarnemers wellicht spijten dat het kwantitatieve element van de inventarisatie zo zwak vertegenwoordigd is. Er wordt echter met nadruk op gewezen dat voor vrijwel alle vogelsoorten het exact vaststellen van het aantal paren zo tijdrovend is en zoveel kennis vereist, dat het beter is dit landelijke project, waaraan ornithologen met de meest uiteenlopende veldervaring meewerken, zo eenvoudig mogelijk en zo uniform mogelijk te beginnen.

5. WIE KAN AAN HET PROJECT DEELNEMEN?

Iedereen kan aan dit onderzoek meewerken, ongeacht zijn ornithologische kennis en veldervaring. De onervaren medewerker zal in het eerste jaar van enkele algemene soorten het broeden vaststellen en daarmee draagt hij rechtstreeks bij tot de samenstelling van de verspreidingsatlas van die soorten. Door zijn contact met de districtscoördinator, is de laatste op de hoogte van de leemten die er in bepaalde blokken bestaan en daarom zal hij er naar streven deze blokken in een ander jaar (ook) uit te geven aan meer ervaren medewerkers.

Het is ook mogelijk incidentele waarnemingen in te zenden. Deze waarnemingen worden eveneens op een broedvogellijst weergegeven, die vervolgens wordt toegezonden aan de districtscoördinator van het district, waarin het blok gelegen is.

6. DE UITVOERING VAN HET ATLASPROJECT IN 1973

Het Bestuur van SOVON stelt zich voor om eerst in 1974 officieel met het Atlasproject te beginnen. Echter, in enkele districten (2, 8 en 9) zijn de regionale organisaties reeds zover met de voorbereidingen gevorderd, dat zij reeds in 1972 met de inventarisaties zijn begonnen of in 1973 zullen beginnen. De districtscoördinatoren voor deze districten zijn:

- District 2: Mr. J. A. de Vries, U. Boonstralaan 7, Joure
- District 8: K. van der Vlies, Hertogenvan 32, Heemskerk
- District 9: Dr. C. M. Lok, Stationsplein 34, Leiden

Wanneer waarnemers in andere districten eveneens in 1973 met de inventarisaties een begin willen maken, worden zij uitgenodigd zich te richten tot de heer H. N. Leys, Diedenweg 14, Ede.